

Marjatta Okko In Memoriam

Odottamaton kuolinilmoitus juhannuksen jälkeen: Marjatta Okko oli poistunut luotamme 15. kesäkuuta. Tämä ”kolmen uran yliopistonainen” – geologi, tietopalvelutoiminnan uranuurtaja ja suomalaisen informaatiotutkimuksen vakiinnuttaja, kuten hänen kollegansa häntä muistokirjoituksessa kuvailivat – oli myös tämän lehden (silloin nimeltään Kirjastotiede ja informatiikka) perustaja ja päätoimittaja. Olen tänä kesä lueskellut lehden numeroita noilta vuosilta 1981-1994 ja arvioinut, että Marjatta Okko kirjoitti niihin lähes 50 pääkirjoitusta, muutamia artikkeleita sekä referoi ja editoi arviolta yli 8000 sivua tieteellistä tekstiä, artikkeleita ja muita kirjoituksia. Hänen monipuolisuutensa, luovuutensa ja renessanssi-ihmiselle ominainen henkinen liikkuvuutensa heijastuvat konkreettisella tavalla lehden vuosikerroista, ei vähemmin niiden pääkirjoituksista. Luonnontieteilijänä Marjatta Okko oli ajattelussaan tinkimättömän eksakti, elämänasenteiltaan ensisijaisesti humanisti, ihmisenä myös verraton humoristi.

Samalla kun Marjatta Okko vuonna 1988 iloitsi kahden uuden apulaisprofessorin nimittämisestä kirjastotieteteeseen ja informatiikkaan ja ennakoi eläkkeelle siirtymistään, hän kertoi omasta roolistaan alan professorina: ”Melko pian (alettuani hoitaa virkaani) käsityksekseni kypsä ajatus, että eläkeiän häämöttäessä jo 11 vuoden päässä tärkeää ei olisi oman kilven kiillotus tutkimuksen saralla, vaan tärkeintä olisi sellaisten olosuhteiden luominen kirjastotieteen ja informatiikan laitoksessa, että tieteenharjoitus voisi siellä kukoistaa ja että yliopistolla olisi 11 vuoden päästä hyvä rekrytointipohja professorin virkaa seuraavan kerran täytettäessä.” (1988:1) Sitä ohjelmaa hän toteutti kaikkina niinä vuosina, joina hän hoiti kirjastotieteen ja informatiikan professorin virkaa, ja se oli myös hänen johtava ajatuksensa tämän lehden päätoimittajana.

Tästä periaatteesta huolimatta, tai ehkä juuri tällä perusteella, Marjatta Okon pääkirjoituksista heijastuu todellinen tutkijan näkökulma kaikkiin niihin asioihin, joita hän päätoimittajakautenaan käsitteli, olipa sitten kysymys tieteenalastamme, alan tutkimus-

tai koulutuspolitiikasta, kirjasto- ja informaatiopalvelualan kansallisista ja kansainvälisistä kysymyksistä tai hänelle ehkä läheisimmästä aiheesta, tieteellisestä kirjoittamisesta.

Ennen Marjatta Okon nimitystä kirjastotieteen ja informatiikan professorin virkaan vuonna 1977 oli käyty vilkas keskustelu kirjastotieteen ja informatiikan tieteenalasta ja myös sen suhteesta tiedotusoppiin. Erityisesti kirjastotieteen taholta oli silloin korostettu näiden kahden tieteenalan itsenäistä luonnetta. Kirjastotiede- ja informatiikka-lehden ensimmäisessä numerossa ilmestyi Marjatta Okon ohjelmajulistus, artikkeli kirjastotieteen ja informatiikan rakenteesta (1981:1). Vaikka tieteenalan lähtökohta hänen käsityksensä mukaan oli toiminta, välineellisyys, hänelle kirjastotiede ja informatiikka oli kuitenkin ennen kaikkea tiedonkasvun tiede, joka kytkeytyy tiiviisti ihmiskunnan kulttuuriperinnön ja tietovarantojen säilyttämisen ja käyttöön asettamisen ongelmiin. Tämä näkemys laajeni ja syventyi vuoteen 1988, jolloin Marjatta Okko jäi eläkkeelle. Silloin hän luonnehtii kirjastotiedettä ja informatiikkaa yhtenäistieteenä, joka ”tutkii ihmisten ja ihmisryhmien suhdetta jollakin tavalla tarjolla olevan tietoon ja informaatioon” (1988:3). Vuonna 1990 Marjatta Okko oli valmis tarttumaan myös kysymykseen oman alansa suhteesta tiedotusoppiin. Hänen mielestään oli aika käydä perusteellinen dialogi viestinnän ja tiedotuksen tutkijoiden sekä kirjastotieteen ja informatiikan tutkijoiden kesken. Hän totesi osuvasti, että näiden alojen yhteisalueeksi näytti käytännössä muodostuvan toimintojen peräkkäisyys: toisen tuotos on toiselle käytettäväksi saattamisen kohde. ”Kummallekin osapuolelle olisi hyväksi syventää tietämystä toinen toisesta erityisesti vastaanottajan ja tiedonhakijan saumakohdassa. Kummankin tahon käsityksiä viestinnän tuottaman muistin olemuksesta rikastuttaisi arkistotutkijoiden osallistuminen keskusteluun.” (1990:1.) Tässä niin kuin monessa muussakin asiassa Marjatta Okko näki eteenpäin, liikettä hänen osoittamaansa suuntaan tapahtuu koko ajan.

Marjatta Okko piti tärkeänä tiiviitä yhteyksiä tiedontuottajiin. Hän oli valittanut

kirjastotieteen ja informatiikan uhkaavaa etääntymistä tiedeyhteisöstä ja totesi, että uuteen lähentymiseen tarvitaan kummankin osapuolen ponnisteluja (1985:3). Itse hän oli hyvä esimerkki näiden yhteyksien luomisesta ja ylläpitämisessä.

Kirjastotieteen ja informatiikan oppituolin haltijana Marjatta Okko seurasi kiinteästi alan kansallista koulutuspolitiikkaa. Vaikka hän toivottikin uudet laitokset Turussa ja Oulussa tervetulleiksi, hän oli huolissaan niiden virkojen täyttämisestä pätevin henkilöihin. Pääkirjoituksista heijastuu vastuu, jonka hän tunsii laitoksellaan olevan uusien tutkijoiden ja akateemisen opetushenkilöstön kouluttajana. Hän iloitsi jokaisesta uudesta opinäytteestä. Vuonna 1983 hän voi tyytyväisenä todeta, että sato alkoi kypsyä ja että ensimmäinen sadonkorjuujuhla oli vietetty: ensimmäinen väitöskirja oli hyväksytty, toiselle annettu painatuslupa. "1970-luvun alussa tehty päätös kirjastotieteen oppituolin perustamisesta oli oikeaan osunut" (1983:2).

Marjatta Okko korosti johtamansa laitoksen ja alan käytännön toimijoiden yhteyksiä. Erityisesti hän kaipasi käytännön kirjastosektorin kantaa välitutkintojen poistamiseen (1985:1). Muutaman vuoden jälkeen, ammattikorkeakoulujen tultua kuvaan, hän vetosi taas kenttään ja kysyi kumpaa tarvitaan muuttuvassa työelämässä, opistotutkintoa vai välitutkintoa ja millä edellytyksillä sijaa olisi kummallekin (1989:2).

Pääkirjoituksissa toistuvat vetoamukset ja kannanotot, ei vain tieteenalan yhtenäisyyden, vaan myös toimintakenttien yhteisyyden ja sen perusteella alan seurojen ja järjestöjen yhteistoiminnan puolesta. Ei liene näinä vuosina ilmestynyttä tietohuoltoa käsittelevää komiteanmietintöä tai ohjelmapaperia, joka ei olisi saanut Marjatta Okosta terävää kommentoijaa. Vielä vuonna 1984 hän joutui kyselemään, onko vastuu julkaisujen saatavuudesta nimenomaan ja vain kirjastojen, eivätkö vastuussa ole myös muut levitysprosessin osapuolet, kirjoitusten tekijät, kustantajat ja julkaisijat sekä kirjavälitysorganisaatiot kuten kirjakaupat (1984:1). Tyydytyksekseen hän voi todeta näiden ajatusten toteutuneen 1990-luvun tietohuollon kehittämistä koskevissa ohjelmissa.

Marjatta Okko toimi pitkään aktiivisesti IFLAn Theory and Research sektion komiteassa ja edusti Suomea Unescon ja muiden alan kansainvälisten järjestöjen kokouksissa. Näissä yhteyksissä vahvistuneet näkemykset alan kansainvälisyydestä dokumentoituvat monissa pääkirjoituksissa. Kun Marjatta Okko toivotti ulkomaalaisopiskelijoiden koulutuksen tervetulleiksi omaan laitokseensa, hän samalla totesi, että arkipäivän kansainvälisyys ja paikallisuus osoittautuvat toisiaan hedelmällisesti täydentäviksi lähestymistavoiksi (1987:2).

Tieteellinen kirjoittaminen ja tieteellinen julkaisu-toiminta olivat olleet Marjatta Okkoa lähellä jo hänen toimiessaan geologitutkijana ja tietopalveluorganisaattorina. Viimeisen toimittamansa numeron pääkirjoituksessa *Näkökulmia tieteelliseen toimitustyöhön* (1994:4) hän rinnasti tieteellisen aikakauslehden päätoimittajan työn perusolemuksen pitkäjänteiseen tieteenharjoituksen edistämiseen ja piti sitä tärkeänä tutkijoiden hyväksi tehtävänä työnä. Marjatta Okon mukaan päätoimittajalta vaaditaan sekä tieteellistä kypsyttä että aidosti sosiaalista mielenlaatua. Sitä hänellä itsellään oli yllin kyllin, ja sen kaikki me, jotka Marjatta Okon päätoimittajakaudella kirjoitimme Kirjastotiede ja informatiikka -lehteen tai valmistelimme hänelle oppinäytetöitämme, saimme konkreettisesti kokea ja kiitollisuudella muistamme.

Marjatta Okko, joka itse oli suvereeni tyylin ja kielen taitaja, korosti kielellisen ilmaisen ja omakielisen terminologian kehittämistä ja vaalimista. Hänen käsityksensä mukaan nekin ovat aidosti tieteellistä toimintaa. Hän kiinnitti huomiota myös ammattilliseen kielenkäyttöön, jolla hänen mielestään on taipumus halvaannuttaa ammattillista ajattelua: "Kun asiat ilmaistaan tietyllä tavalla, ne alkavat näkyä vain puhutavan rajaamasta näkökulmasta. ...tärkeämpää on tietoisuus siitä, että omaan ammatti-puhuntaan sisältyy mielikuvia luovia elementtejä, jotka saattavat rajoittaa ei vain ammattillista vaan myös tieteellistä ajattelua" (1993:2). Samalla kun Marjatta Okko piti alan suomenkielisen terminologian kehittämistä tieteen keskeisenä tutkimus- ja kehittämistehtävänä, hän puhui myös hyvän

äidinkielen tieteellisen kommunikaation puolesta: "Rajat ylitetään muilla kielillä, mutta tieteellisen kommunikoinnin varmuus syntyy omakielisen täsmällisen ajattelun pohjalta" (1982:4). Kysymykseen miksi *Suomenkielisen tulee osata suomen kieltä* hän vastasi: "Tutkijalle kielellisen ilmaisun hallinta on tärkeä työkalu. ...ajatteletteko työtä tehdessä englanniksi, keskusteletteko kollegojen kanssa vain englannin kieltä käyttäen, hallitsetteko englannin kielen niin hyvin, ettette tarvitse ammattitaitoista kielentarkastajaa. Suuntaamalla tutkimustyöstä viestiminen vain ja ainoastaan kansainväliselle lukijakunnalle köyhdytetään suomalaista kulttuuria. Onhan tieteenharjoitus yksi kulttuurin osa-alue." (1993:4.)

Ei liene liioiteltua sanoa, että Marjatta Okko loi Suomeen uuden tieteenalan, kirjastotieteen ja informatiikan, joka hänenkin hyväksymänään sitten muutti nimensä informaatiotutkimukseksi. Tuntuu kuitenkin, että samalla kun hän alalle tullessaan luopui tutkijanroolistaan toisella tieteenalalla ja päätti keskittää voimavarojensa uuden tieteenalan tutkijoiden kouluttamiseen, hän samalla antoi vallan itsessään piilevälle suurelle humanistille. Huomasin asian jo vuonna 1985 tehdessäni Marjatta Okon juhlaKirjaan pientä artikkelia juhlittavan kirjallisesta toiminnasta, ja se tuli taas ilmeiseksi Kirjastotiede ja informatiikka -lehden vuosikertoja lueskellessani. Sitä osoittaa Marjatta Okon aito kiinnostus kirjastojen rooliin yhteiskunnassa, erityisesti muutamat yleisiä kirjastoja koskevat kirjoitukset, kuten tässä lehdessä ilmes-

tynyt artikkeli *Suomenkielinen kirja-alan sanasto ja kansakirjastoliikkeen ensivaiheet* (1983:4). Samaa viittaavat myös lukuisat tieteellisen dokumentaation ja kirjan historiaa valottavat ajatukset, välähdykset ja vertaukset Marjatta Okon kirjallisessa ja suullisessa toiminnassa. Ja se näkyy myös myöskin innostuksesta, jolla hän vuonna 1986 kertoi vierailustaan Vanhan kirjallisuuden päivillä. Hän piti tapahtuman syntymistä merkinä siitä, että tietoteknistyvässä ajassa ihmiset ovat löytämässä uudestaan tai uudella tavalla kirjan arvon ja merkityksen. Hänen käsityksensä mukaan "on kysymys enemmästä kuin vain vanhoista kirjoista, on kysymys "paperikirjasta" samalla tavalla kuin Juhani Siljo sen runossaan "Maaailman kirja" hahmotti" (1986:2).

Marjatta Okko oli toiminnassaan uutta luova radikaali, ja se heijastuu myös hänen toimittamastaan lehdestä. Samaa kykyä nähdä tulevaisuuteen, samaa tiukkaa tieteellisyttä ja samaa kriittistä asennoitumista alan tutkimukseen ja käytäntöihin tarvitaan edelleen, kun tuotamme samaa lehteä uudella nimellä. Vaikka Marjatta Okko pitäisikin ilmaisua triviaalina, en voi olla toteamatta, että hän jätti meille velvoittavan perinteen.

Jyväskylässä, 5. syyskuuta 1998

Oili Kokkonen